

LITTERATUR

Daniel Stökl Ben Ezra: *The Impact of Yom Kippur on Early Christianity. The Day of Atonement from Second Temple Judaism to the Fifth Century* (*Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament* 163). 445 sid. Mohr Siebeck, Tübingen 2003.

Hur firade judarna Försoningsdagen under kristendomens första århundraden, och hur påverkade detta firande kristen teologi och utvecklingen av kyrkoåret och liturgin? Fortsatte de första kristna att fira Försoningsdagen? Om inte, när och varför övergav de så fall detta firande? Varför fick inte Försoningsdagen — till skillnad från påsk och pingst under våren och försommaren — en kristen motsvarighet under hösten? Detta är några frågor som besvaras i en brett upplagd undersökning, framlagd som doktorsavhandling vid Hebreiska universitetet i Jerusalem, i vilken författaren ger en kritisk utvärdering av tänkbara källor till hur Försoningsdagen direkt och indirekt, positivt och negativt, påverkat kristen tro och tradition.

Boken består av tre huvuddelar. I första delen, *Yom Kippur in Early Jewish Thought and Ritual*, ges en mycket omfattande presentation av det judiska firandet av Försoningsdagen såväl i Jerusalem under templets tid som ute i landet och i diasporan. Författaren förklarar bredden i denna första del av undersökningen dels med att han inte vill dra en skarp gräns mellan andra templets tid och den efterföljande rabbiniska tiden (detta för att undvika att överbetona betydelsen av templets förstörelse), dels med att han inte vill begränsa sig till enbart sådana aspekter som påverkat kristendomen (detta för att undvika «a Billerbeck-like approach, one that would view Judaism through Christian eyes»). Han vill med andra ord presentera en mångfacetterad judendom som står på egna ben.

Andra och tredje delen behandlar *The Impact of Yom Kippur on Early Christianity in the First and Second Centuries* respektive *from the Third to the Fifth Centuries*. Tre huvudmotiv visar sig utöva särskilt stort inflytande på utvecklingen av den tidigaste kristologin: syndabocken och bocken som slaktas som syndoffer, översteprästens inträdande i det allraheligaste samt förbundsarken med dess lock, *kapporet*. Som exempel på nytestamentliga texter vilka troligen influerats av såväl syndabocken som syndoffersbocken tar författaren upp Matteusversionen av Barabbasberättelsen (Matt. 27:15–23), vidare Gal. 3:10–14, samt Joh. 1:29 och I Petr. 2:24. Överstepräst- och tempeltypologin i Hebreerbrevet och i Rom. 3:25–26 ges givetvis en utförlig belysning i ljuset av judisk och kristen litteratur. Även om antalet nytestamentliga texter som kommer ifråga är begrän-

sat, betonar författaren den centrala plats i kristen teologi som dessa texter kom att få. Han talar om dem som en *canon within the canon* och tillskriver försoningsdagstypologin en huvudroll i framväxten av den kors- och försoningsteologi som kommit att utgöra centrum i traditionell kristendom.

Författaren tar avstånd från den vanliga uppfattningen att firandet av Försoningsdagen tillsammans med de andra höstfesterna i stort sett upphörde redan från början i de kristna församlingarna och ser det fortsatta firandet som en av huvudfaktorerna bakom Försoningsdagens inflytande på kristendomen, dels positivt (Försoningsdagens huvudmotiv togs över av de kristna från judarna), dels polemiskt/negativt (det gällde att visa varför kristna *inte* skulle fira de judiska högtiderna). Ett svar var Kristi unika roll som Försoningsdagens fullbordan och ersättning. Efter templets fall fick man ett kraftigt argument i konkurrensen med judendomen. Författaren använder termen *templization* för att belysa hur templets termer och institutioner så småningom togs över av den framväxande kyrkan och lämnade konkreta och bestående spår i termer som «tempel», «det allraheligaste», «altare» och «offer». Sambandet mellan mässan och Försoningsdagen är enligt författaren djupt.

Försoningsdagens djupa inflytande är överraskande, inte minst med tanke på att den händelse som framför allt typologiserats, nämligen passionshistorien, ägde rum under påsken. Detta är vid sidan av ersättningsteologin ytterligare en förklaring till varför Försoningsdagen inte lämnade några bestående spår i kyrkoåret. I detta sammanhang är det intressant att följa författarens utförliga redogörelse för de försök som faktiskt gjordes, framför allt under fjärde och femte århundradena, att instifta en kristen höstfest med tydliga motsvarigheter i firandet av *Yom Kippur* — framför allt *Encaenica* (invigningen av Jerusalems nya tempel, Uppståndelsekyrkan, år 335) och *Exaltatio crucis* (Helenas upptäckt av korset), vilka av lectionarier och pilgrimsberättelser att döma firades som en av årets tre stora pilgrimshögtider. (För egen del fick jag äntligen ett tillfredsställande svar på den fråga jag förgäves ställde i höstas i en katolsk kyrka i Brasilien, när jag frågade varför man firar *Exaltação da Santa Cruz* vid den tiden på året.)

En undersökning av det här slaget är principiellt viktig. Vill man veta vad en religion verkligen står för, bör man i första hand titta på böner, ritual och högtider, vilka ofta säger åtskilligt mer om den levande religiösa verkligheten än teologiska avhandlingar, konciliebeslut och officiella deklARATIONER. Slutsumman blir att inflytandet från Försoningsdagen är massivt. Än en gång blir det uppenbart att judendomen

handlar om långt mer än rötter och bakgrund till kristendomen. Den utgör en formativ faktor och en integrerad del av själva centrum i kristen teologi och tradition.

Denna avhandling är encyklopediskt grundlig, stringent analytisk och spänner samtidigt över imponerande vida fält: religionshistoria, judaistik, tolknings- och receptionshistoria, patristik, dogm- och liturgihistoria. Enligt min mening är den såväl i bredd som i djup oöverträffad i sin genre. Den som är ute efter en homiletiskt och pastoralt användbar bok, får dock snarare vara beredd på en tämligen svårsmält sten än ett välsmakande bröd. Detta innebär i sig ingen kritik av boken utan bara en varudeklaration.

Göran Larsson

Helle Merete Brix, Torben Hansen, Lars Hedegaard: *I krigens hus. Islams kolonisering af Vesten*, 256 sid. Forlaget Hovedland, Köpenhamn 2003. — Kåre Bluitgen: *Til gavn for de sorte. Om tilslørrede øjne i den danske invandrerdebat*, 178 sid. Forlaget Centrum, Köpenhamn 2003.

Den klichébild av dansk samtid som präglad svensk rapportering har omöjliggjort en nyanserad bild av den faktiska debatt som pågår i landet.

Jag vill därför uppmärksamma två nya böcker, som belyser den danska samtiden. De är mycket kritiska mot islamismen som ideologi och rörelse, och invandrergetton, men de har det gemensamt att de inte utgår från en nymornad insikt om vart den politiska vinden blåser. Deras gemensamma underlag är istället en personlig erfarenhet, som i Kåre Bluitgens fall, och ett långvarigt studium av islams historia, som i fallet med den författartrio som skrivit *I krigens hus*.

Kåre Bluitgen är i Köpenhamn en känd vänsterprofil, lärare och författare till yrket, och en av Nørrebros aktivister. Han menar att den danska vänsterns oförmåga att hantera dessa frågor lämnat fältet fritt för de krafter som han kallar «de sorte». Bluitgen är själv verksam i stadsdelen Nørrebro, där fundamentalismen syns tydligt. Segregationen har gått så långt att olika befolkningsgrupper har egna daghem och skolor och sällan eller aldrig möts. Bluitgen lägger skulden på vänstern som i ett slags beröringsångest låtsats som om problemen inte funnits. Bluitgen menar att de «genom att stödja extremt konservativa muslimska kretsar» därmed hamnat på samma sida som de som förespråkar kvinnlig omskärelse och segregation. Författaren berättar om imamen Abdul Wahid Pedersen, själv konvertit av svensk-dansk bakgrund, som har drivit en friskola dit bara somaliska barn var välkomna, och i vars trycksaker man kunde läsa att

kvinnlig omskärelse «inte vållar några stora äkten-skapliga problem».

Det är denna danska vardag som har varit utgångspunkt för Helle Merete Brix, Torben Hansen och Lars Hedegaard i boken *I krigens hus*. De ger ett stort antal exempel på segregationens i Danmark, men låter dessa mer bilda fond för ett djupgående studium av den muslimska traditionens sätt att förhålla sig till icke-muslimskt territorium. De begrepp författarna studerar är centrala för förståelsen av den islamiska väckelsen, och utgör bas för handlingar och betenden inte bara i den muslimska världen, utan också i den förskingring som invandringen i de europeiska samhällena utgör. *Dar al-Islam* betyder Islams hus, och är det begrepp som beskriver den muslimska världens territorium. Utanför detta härskar *Dar al-Harb*, ursprungligen Krigets läger, men här i boken kallat Krigets hus. Ordet läger stammar från den tid då de arabiska beduinerna byggde tältläger så att de kunde försvaras mot an-grepp. Islams hus är omgivet av fiender, av otrogna, «krigets hus».

Författarna menar att de muslimer som lever i *Dar al-Harb*, det vill säga i förskingringen i icke-muslimska länder, har en plikt och en ambition, att «förr eller senare bli en majoritet». De belägger detta med ett citat från broschyren «L'islam aujour'hui» utgiven av Muslimska världsfederationen, finansierad av det saudiska ministeriet för islamisk världspropaganda. Denna uppgift står och faller med att de muslimska invandrama *inte* blir integrerade, utan skapar stabila minoritets samhällen utifrån vilka de kan verka.

Den framgångsrikaste vägen att nå sina mål, är att upprätta vad den franske marxistiske politikern Yves Lacoste kallar «frivilliga getton» främst i de stora städerna. Typiskt nog spreds det i bostadsområdet Nørrebro, i oktober 2001, ett flygblad som uppmanade invånarna att kämpa för att förklara området för muslimskt territorium: «Det har tagit oss 1.400 år att komma till Danmark och vi reser aldrig hem, eftersom vi inte får svika islams mål Khalifa».

Imanen Fatih Alev, som är en mycket kontroversiell person, har också offentligt sagt, att drömmen är ett muslimskt Danmark: «Den drömmen ska nog gå i uppfyllelse. Många danskar konverterar till islam nu för tiden och förr eller senare blir vi en majoritet». Det finns en *fatwa* utfärdad av Abd al-Aziz al-Siddiqi, som kräver att muslimer invandrar till Europa och USA, länder som kallas *bilad al-kufri* (otrons land). För detta talar också en omfattande islamisk missionsrörelse, som finansierar allt ifrån inköp av slöjor åt unga flickor, till bygget av moskéer och muslimska institutioner. Att de fundamentalistiska organisationerna i Danmark fäster stor vikt vid just frågan om *hidjab* är ett faktum. När Minhaj ul-Qurans ledare Tahir ul-Qadri talade på ett möte på Sct. Annæ Gym-